

Cuprins

<i>Prefață</i> (Mircea Eliade)	7
Introducere	9
Notă cu privire la semnificația termenului de „extaz”	25
Capitolul I	
Iatromanții	29
Capitolul II	
Demonizarea cosmosului și dualismul gnostic	53
Capitolul III	
Războaiele cerești și gnoza	77
Capitolul IV	
Ascensiunea sufletului în misterele din <i>Spätantike</i>	97
Capitolul V	
Zborul magic	117
Capitolul VI	
Incubație și catalepsie la Plutarh	129
Capitolul VII	
Ordinea și dezordinea sferelor	149
Capitolul VIII	
<i>Pons subtilis</i>	183
Capitolul IX	
De la mistică tronului la legendele despre <i>mi'rāj</i>	195
Note și referințe	223
Postfață	
<i>Ascensiunea celestă a sufletului. Interpretări, metode și controverse la Ioan Petru Culianu (Eduard Iricinschi)</i>	297

IOAN PETRU CULIANU

Experiențe ale extazului

Extaz, ascensiune și povestire vizionară
din elenism pînă în Evul Mediu

Ediția a II-a

Traducere de Dan Petrescu
Prefață de Mircea Eliade
Postfață de Eduard Iricinschi

POLIROM
2016

O altă sursă⁵ pune în legătură ascensiunea lui Simon cu sfârșitul misiunii lui pămîntești. Cu o zi înainte de a se lansa, Simon îi anunță pe cei prezenți: „Mline am să vă părăsesc, oameni răi și necredincioși, și-mi voi căuta refugiu în preajma lui Dumnezeu, a cărui Putere sînt, chiar dacă mă aflu acum slăbit. În timp ce voi sînteți decăzuți, iată-mă pe mine, Cel-ce-stă-in-picioare etc.”. În aer însă nu va sta mult „în picioare”, căci Sfîntul Petru rosti o rugăciune și Magul fu văzut prăbușindu-se.

3. A treia povestire datează dintr-o epocă mai recentă. Un precursor al lui Mani, „bogat și ingenios saracen”, pe nume Scythianus,

...avea un singur discipol, numit Terebinthus, care a redactat pentru el patru cărți: Misterele, Capitolele, Evanghelia și Tezaurul. Amindoi s-au dus în Iudeea, unde maestrul a murit și de unde discipolul a fugit în Babilonia. Acolo el a declarat că se numește Buddha, că e născut dintr-o fecioară și a fost hrănit de îngeri în munți. Avu dispute cu mithraistii și nu izbuti să convingă decît o bătrînă. Într-o dimineată, urcat pe o terasă și după niște incantații magice, el încercă să-și ia zborul, dar căzu și se zdrobi. Bătrîna îl înmormîntă...⁶

Zborul magic proiectat de Terebinthus și soldat cu un eșec sîngeros amintește de levitațiile atribuite Apostolului Luminii de credincioșii săi⁷.

Apollonios din Tyana este moștenitorul iatromanților greci și nu ne va mira că Filostrat îi atribuie facultatea de a se deplasa dintr-un punct al spațiului în altul fără zăbavă⁸. Ca și Empedocle, Apollonios ar fi fost răpit la cer în sanctuarul zeiței Artemis-Diclynnna din Creta⁹. În călătoria lor în India, Apollonios și discipolul său Damis îi întîlnesc pe „Brahmanii indieni care trăiesc și nu trăiesc pe pămînt, schivnici fără schivnicie, neposedînd nimic decît lumea întregă”¹⁰. Brahmanii

stau în levitație la trei picioare deasupra pământului, „și asta nu din trufie, căci așa ceva le este străin, ci pentru că trebuie să-și practice riturile către Soare deasupra pământului, precum Soarele însuși”. Filozofii în pielea goală din Egipt le sînt inferiori confrăților lor indieni. Ei nu plutesc în aer, dar izbutesc totuși să facă un copac să glăsuiască¹¹.

Pasajele atît de problematice din Arnobius privind facultățile Magilor de a-și transporta clienții la ceruri nu se integrează în același context miraculos¹². Ele se referă probabil la o doctrină precisă, pe care vom încerca s-o identificăm.

Se știe că Arnobius, ereziolog creștin de origine africană, autor al scrierii *Adversus gentes* (sau *nationes*) pe la începutul secolului al IV-lea, în timpul lui Dioclețian, polemizează cu niște adversari pe care-i numește *viri novi*, „oameni noi”. Acești *viri novi* scontează să-și obțină mîntuirea prin trei mijloace :

- 1) filozofie și abstinență ;
- 2) magie, care asigură reurcarea sufletului la originea-i celestă ;
- 3) ritualul etrusc, cu sacrificarea de *hostia animalis*.

Prima doctrină vizată de Arnobius este aceea a „gnosticilor”¹³, aceiași probabil împotriva cărora se dezlănțuise Plotin¹⁴. Și mai mult încă, „gnosticii” ar putea fi chiar membri ai școlii lui Plotin¹⁵. „Sacrificiul etrusc” nu ne interesează aici ; vom reveni imediat la originea doctrinei ascensiunii sufletului¹⁶. Iată mai întii textele :

Arnob. II 62 (a) : ...*neque illud obrepat aut spe vobis aëria blandiatur, quod ab sciolis nonnullis et plurimum sibi adrogantibus dicitur, deo esse se gnatos*¹⁷ *nec fati obnoxios legibus*¹⁸, *si vitam restrictius egerint, aulam sibi eius patere, ac*

post hominis functionem, prohibente se nullo tamquam in sedem referri patritam^{19*}.

(b): *...neque quod Magi spondent, commendaticias habere se preces quibus emollitae nescio quae potestates vias faciles praebeant ad caelum contendentibus subvolare*^{20**}.

II 66: *...licet ergo tu purus et ab omni fueris vitiorum contaminatione purgatus, conciliaveris illas atque inflexeris potestates, ad caelum ne redeunti vias cludant atque obsaepeant (sic) transitum...*^{***}

II33: *Cum primum soluti membrorum abieritis e nodis, alas vobis adfuturas putatis, quibus ad caelum pergere atque ad sidera volare possitis*^{****}.

---

* „...nu vă lăsați mîngîiați de speranța zadarnică pe care v-o nutresc niște impostori cu șleahța lor, că ați fi copii de zeu, eliberați de legile sorții astrale, că ați fi în stare, ducînd o viață frugală, să contemplați curtea (zeului) și să vă întoarceți după moarte, de nimic împiedicați, la sălașul patern” (cf. II 33: „...credeți că nici un obstacol nu vă va putea împiedica să vă întoarceți la curtea Domnului ca la voi acasă”) (n.a.).

** „...(să nu credeți nici în) făgăduielile Magilor că ar deține rugăciuni propitiatorii prin care, înduplecînd nu știu ce puteri, le arată discipolilor lor căile ușoare de a zbura la cer” (cf. II 13: „...ritul artelor secrete, prin care adresați cuvîntul nu știu căror puteri, ca să vă fie binevoitoare și să nu pună obstacole reîntoarcerii voastre la locurile natale”) (n.a.).

*** „...așadar, dacă ești pur și curățat de orice contaminare a viciilor, vei îndupleca puterile și le vei face să se îndure să nu închidă căile de reîntoarcere la cer și să nu bareze trecerea...”

**** „Credeți că, abia eliberați din strînsoarea mădularelor voastre, vă vor crește aripi ce vă vor îngădui să vă îndreptați către cer și să zburați spre aștri.”

Doctrina personajelor lui Arnobius nu pare a avea nimic de-a face cu faptele citate mai înainte, respectiv cu tentativele de zbor ale lui Simon și Terebinthus sau cu translațiile în spațiu efectuate de Apollonios din Tyana. Deși, la prima vedere, avem impresia că zborul către cer se petrece în corp, vom vedea imediat, după ce vom fi identificat doctrina incriminată de Arnobius, că în realitate e vorba doar de *o ascensiune a sufletului*.

Viri novi ai lui Arnobius cred :

- 1) că sint fiii zeului, consubstanțiali cu el ;
- 2) că se pot întoarce după moarte la sediul divin (ce li se cuvine din cauza figurată la punctul 1) ;
- 3) că toate acestea se obțin ducând o viață ascetică și practicând rituri secrete de purificare, ceea ce le asigură :
- 4) complicitatea puterilor care ocupă trecerea dintre pământ și cerul lui Dumnezeu. Această complicitate le este de asemenea asigurată de cunoașterea anumitor parole (III 3). Doctrina aceasta este identică celei a Magilor care se laudă că ar ști formule propițiatorii.

Ipoteza din urmă ne este confirmată de un pasaj ciudat care s-a strecurat într-o scolie la *Tebaida* lui Statius²¹ : „...*licet Magi sphragidas habeant, quas putant Dei nomina continere*”^{*}. E vorba de „sigilii” sau talismane ce permit trecerea prin barierele celeste păzite de „puteri” sau de arhonți.

Menționarea „Magilor” în textul lui Arnobius ar putea trimite la *Oracolele chaldeene* ale lui Iulian Teurgul, al cărui nume apare în alt loc din *Adversus nationes*²², și asta cu atât mai mult cu cât doctrina centrală a *Oracolelor* este *anagogé* sau ascensiunea sufletului la cer²³. Misterul elevației teurgice este precedat de acțiuni rituale care purifică trupul și sufletul²⁴ :

* „...deși Magii posedă sigilii socotite a conține numele zeilor.”

După spusele Chaldeanului, noi nu putem urca spre Dumnezeu decât întărindu-ne vehiculul sufletului prin rituri materiale; după părerea lui, într-adevăr, sufletul este purificat cu ajutorul pietrelor, al ierburilor, al incantațiilor și astfel e pregătit de ascensiune²⁵.

Dar purificările sînt inutile dacă nu sînt însoțite de anamneza „parolei” de trecere, uitată de suflet în momentul cînd pătrunde în trup:

Această synthema care, rostită, face ca Intellectul Suprem să devină favorabil dorinței sufletului, este identică unuia din „simbolurile” (i.e. voces mysticae) pe care Intellectul, după un alt Oracol, „le-a semănat peste tot în lume”...²⁶

Există un singur obstacol ca să fim siguri că doctrina incriminată de Arnobius este aceea din *Oracolele chaldeene*: faptul că în acestea nu se întîlnesc puteri rele ce-ar trebui înduplecate²⁷, ca în gnosticism și hermetism. Dar nimic nu dovedește că „puterile” lui Arnobius ar fi rele. În al doilea rînd, elevația teurgică era un proces inițiativ care, după H. Lewy, *avea loc în timpul vieții* mistului și nu corespundea cu soarta lui postumă. Era un act cathartic, nu eschatologic²⁸. Lucrul acesta pare să corespundă, într-adevăr, cu ceea ce pretindeau Magii la Arnobius (II 62b), dar nu se potrivește cu prima jumătate a pasajului citat, care spune apăsător că întoarcerea la patria divină va avea loc *post hominis functionem*. Or, cei ce se pregăteau mai ales (dar poate nu exclusiv) pentru primejdioasa călătorie a sufletului după moarte erau gnosticii și hermeticii. Nimic însă nu dovedește că ritual „chaldeenilor” n-ar fi prevăzut și un fel de extremă oncțiune pentru înălțarea sufletului celor morți.

Dacă n-ar exista o cezură grafică și semantică între cele două părți, *a* și *b*, ale pasajului II 62, s-ar putea presupune că

virii novi ai lui Arnobius profesau o doctrină unitară, alcătuită din elemente gnostice, hermetice și chaldeene²⁹. Dar Arnobius pare în general a opune, deși declară că postulatele le sînt identice, doctrina acelor *virii novi* celei a Magilor; ele se confundă, de altfel, în pasajul II 13.

La fel, nu e nevoie să-l transformăm pe Porfir în șef al *virii novi* numai pentru că un fragment din *De regressu animae*³⁰ seamănă cu doctrina expusă de Arnobius: „...*utendum alicuius daemonis amicitia, quo subvectante vel paululum a terra possit elevari quisque post mortem*”³¹. E drept că ascensiunea este aici postumă, dar nicăieri la Arnobius nu e vorba de ajutorul vreunui demon. Titlul de „demon” i s-ar putea potrivi aici în schimb Soarelui care, în *Oracole*, are funcția de „ascensor” (*anagogeus*) al sufletului³¹. Ceea ce le era efectiv comun lui Porfir și acelor *virii novi* era influența lui Numenius³². Numenius expunea în amănunt teoria pogoririi sufletului în trup și a întoarcerii lui la cer³³, dar nu se ocupa de psihagogi, de demonii prieteni și de parolele de trecere. Sîntem siliți să conchidem că, dacă fragmentul 2 din *De regressu animae* nu provine de la Numenius, el ar putea în schimb foarte bine să rezume o idee „chaldeană”, cu excepția detaliului privitor la caracterul postum al experienței. Dar, iarăși, putem oare fi siguri că teurgii nu practicau ritualul lor de înălțare ca să-și asigure o soartă mai bună după moarte?

Mai rămîne de elucidat sensul ultimului pasaj din Arnobius: „...*cum primum soluti membrorum abieritis e nodis, alas vobis adfuturas putatis, quibus ad caelum pergere atque ad sidera volare possitis*”. Întotdeauna i s-a dat o interpretare prea literală. Chiar și F. Cumont crede că vrăjitorii „pretindeau să-și

* „...slujindu-se de prietenia unui anumit demon care, împingînd puțin, poate ridica pe cineva, după moarte, deasupra pămîntului.”